

Uudistettu laitos

Kimmo Kiljunen

ELÄKELÄISTEN TAITETTU ITSETUNTO

Seniorikansalaisena
nyky-Suomessa

Minerva

**ELÄKELÄISTEN
TAITETTU
ITSETUNTO**

Kimmo Kiljunen

ELÄKELÄISTEN TAITETTU ITSETUNTO

Seniorikansalaisena
nyky-Suomessa

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

*Omistettu äidilleni Ullalle ja hänen kuudelle siskolleen
Irlalle, Rakelille, Helenalle, Kirstille, Leealle ja Saaralle
sekä veljelleen Akselille*

© Kimmo Kiljunen ja Minerva Kustannus, 2022
Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-312-247-5
Ulkoasu Taittopalvelu Yliveto Oy

Painettu EU:ssa

SISÄLLYS

Saatteeksi	6
Saatteeksi toiseen painokseen.....	12
1. Seniorikansalaisen toiveet ja pelot.....	15
2. Väestörakenteen muutos	27
3. Terveysmenot	43
4. Vanhainkoti.....	59
5. Hoivabisnes.....	73
6. Kotona asumisen tuki.....	87
7. Omaishoito	101
8. Ikäihmisten neuvola	117
9. Syytinkistä työeläkkeeseen	139
10. Nykyinen eläketurva.....	153
11. Eläkeindeksi	167
12. Eläketulojen kehitys.....	179
13. Köyhyysriski	197
14. Indeksiuudistus	209
15. Eläkkeiden rahoitus	221
16. Eläkeyhtiöt	243
17. Eläkevarojen oheiskäyttö	265
18. Eläkeikä	285
19. Ikäsyrrjintä	297
20. Yksinäisyys.....	319
21. Vanhusasiavaltuutettu	333
22. Uusi hallitus: <i>Ratkaisujen Suomi</i>	341
23. Johtopäätöksiä	353
Lähteet	365

Saatteeksi

Väestön ikääntyminen muuttaa monin tavoin länsimaisia yhteiskuntia lähivuosikymmeninä. Eläkkeellä olevan väestön kasvu luo haasteita yhteiskunnan toiminnalle ja erilaisten palvelujen järjestämiselle. Viimeisinä elinvuosinaan ihminen tarvitsee toisten huolenpitoa selviytyäkseen, aivan kuten tarvitsimme sitä ensimmäisinä elinvuosinamme. Ikääntymisen haasteisiin ei kuitenkaan tunnuta suhtauduttavan yhtä itsestään selvyytensä kuin suhtaudumme lapsuuteen.

Suomen perustuslain 19 §:n mukaan jokaisella, jolla ei ole ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään huolenpitoon. Julkisen vallan on huolehdittava kaikille riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä edistettävä väestön hyvinvointia.

Varmemmaksi vakuudeksi perustuslaki kirjaa 6 §:ssä sen, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan esimerkiksi sukupuolen, iän, kielen, uskonnon, terveydentilan tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslaki on siis ehdoton: ikäihmiset ovat tasavertaisia muiden kansalaisten joukossa, kun on kyse heidän hyvinvoinnistaan.

Vuonna 2002 Suomi ratifioi ikäihmisten suojelua koskevan Euroopan sosiaalisen peruskirjan. Sen 23. artiklan mukaan kaikilla ikääntyneillä on oltava mahdollisuus pysyä yhteiskunnan täysipainoisina jäseninä mahdollisimman pitkään. Riittävät voimavarat tulee varata, jotta he

voivat viettää tyydyttävää elämää tutussa ympäristössä, ja heille tulee varmistaa terveydenhuollon ja muiden palvelujen riittävä saatavuus.

Tapasin Elli Eläkeläisen Vantaan Hakunilan terveysasemalla. Jonotimme molemmat lääkärin vastaanotolle, joten oli aikaa jutella. Hän vaikutti tuskastuneelta. Ei pelkästään jonon vuoksi, sillä meillä molemmilla oli aikaa. Enemmän häntä ärsytti, ettei kukaan tahdo kuunnella häntä.

Ellillä oli hätä omasta toimeentulosta ja hän halusi kysyä, miksi eläke ei riitä, kuten aikaisemmin. Mutta kukaan ei tunnu häntä uskovan. Sanotaan vain, että muillakin on vaikeuksia ja puhutaan julkisen talouden kestävyysvajeesta, huoltosuhteen heikkenemisestä, työeläkemaksun nousupaineista ja muista suurista asioista, ja kyse on kuitenkin vain hänen pienestä eläkkeestään.

Elli muisti Sari Sairaanhoidajan, jolle Kokoomus tarjosi aikoinaan vaalien alla roimaa palkankorotusta. Hänelle itselleenkin luvattiin eläkeindeksien korjaamista. Demarit ovat samalla tavalla puhuneet indeksijärjestelmän kehittämisestä, jotta eläkkeiden ostovoima turvataan. Jostain syystä sekä Sari että hän ovat kuitenkin jääneet puille paljaille. Voiko politiikoihin lainkaan luottaa?

Tunsin piston sydämessäni. Minulla oli sanoissani asettelemista.

Olin kansanedustajana vuonna 1995 hyväksymässä ns. taitettua indeksiä. Se oli yksi niistä Paavo Lipposen johtaman sateenkaarihallituksen päätöksistä, joilla haluttiin nostaa Suomi 1990-luvun alun vaikean pankkikriisin ja taloustaantumien alhosta. Muistan hyvin, kuinka asiaa eduskunnassa perusteltiin. Se oli osana työmarkkinajärjestöjen neuvottelemaa kokonaisratkaisua ja siihen puuttuminen murentaisi koko paketin. Yksittäiset karvaat marjat oli nieltävä osana kokonaisuutta. Tuntui, että vastuulliselle päätöksentekijälle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa.

Taitetun indeksin hyväksyminen oli ilmeinen virhe. Edes tilapäisratkaisuna sitä on vaikea perustella. Työeläkkeet ovat myöhennettyä palkkaa ja siten ansiosidonnainen etuus, joten ainoa tapa ylläpitää eläkkeen arvo on sitoa se palkkatasoindeksiin.

Enemmän kuitenkin päätöksentekijänä minua harmittaa silloinen tietämättömyyteni. Me kansanedustajat olimme asiantuntijoiden antaman tiedon varassa. Meille kerrottiin, että eläkevarojen tuotto ei riitä kattamaan silloisen puoliväli-indeksin aiheuttamia eläkekorotuksia. Puhuttiin myös sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta, kun indeksiä heikennettiin. Todettiin myös, että taitettu indeksi varmistaa eläkkeen ostovoiman inflaatiota vastaan, ja jos hinnat nousevat enemmän kuin palkat, saavat eläkeläiset ”indeksivoiton”.

Kun tapasin Ellin, oli se päivä, jolloin hinnat todella nousivat enemmän kuin palkat. Mutta mitä tekee maan hallitus? Se tarjoaa sataprosenttista ansiotasoindeksiä. Eduskunta hyväksyi 31.10.2014 vuoden 2015 eläkeindek-

seihin 0,4 %:n tarkistuksen, joka oli palkkojen sopimus-korotuksen taso. Muuten lainmukainen korotus olisi ollut 1,1 %.

Miten selitän Ellille, että Suomessa käytetään eläkkeitä tarkistettaessa aina sitä indeksiä, joka on eläkeläisten kannalta heikoin? Muualla Euroopassa on toisin. Siellä eläkkeet on pääsääntöisesti sidottu palkkoihin tai painotetaan palkkakehitystä. Kertooko tämä ikäihmisten heikosta neuvotteluvoimasta vai asenneilmapiiristämme. Eläkeläisten itsetuntoa se ainakin koettelee.

Jäin miettimään. Miksi muuten niin miellyttävä Elli vaikutti happamalta, kun hän puhui eläkkeestään. Eikä hän tunnu olevan yksin. Kun ikäihmisiä tapaa, niin saman mutinan ja kitkeryyden kohtaa kaikkialla. Jotain on pielessä, kun niukat eläkkeet ja taitettu indeksi herättävät näin suuria tunteita.

Mutta kun tarkemmin kuuntelin Elliä, niin aloin ymmärtää, että taitettu indeksi ei ole se juttu. Kyse on yleensäkin ikääntymisestä ja suhtautumisestamme vanhempiin ihmisiin.

Vanhenemista ei arvosteta ja se näkyy ikääntyneitä syrjivinä käytäntöinä. Vanhuutta pidetään sairautena ja ensi sijassa kustannusrasitteena. Ikäihmiset leimataan passiiviväestöksi tai ahnaaksi suureksi ikäluokaksi, ikään kuin maassa olisi käynnissä sukupolvien välinen tulonjakotaistelu.

Eikö ole yhteinen saavutus ja ilo, että äitimme ja isämme, mummit ja vaarit elävät pidempään? Eikö nykypolvi enää halua kantaa huolta vanhemmistaan?

Asiaa oli pakko tutkia. Syntyi tämän kirjan idea.

Olen teosta kirjoittaessani tutustunut itselleni aivan uudesta näkökulmasta suomalaiseen yhteiskuntaan ja todellisuuteen, jossa seniorikansalaiset tänään elävät. Olen vierailut vanhainkodeissa, senioritaloissa, vanhusten päiväkeskuksissa ja eläkeläiskerhoissa. Olen haastatellut johtavia suomalaisia eläkeasiantuntijoita, kuntien vanhustenhuollosta vastaavia ja ikäihmisten asioita ajavien järjestöjen edustajia. Kirjan lopussa on luettelo tärkeimmistä lähdeteoksista ja raporteista, joihin nojautuen tätä kirjaa on kirjoitettu.

Haluan kiittää Timo Kokkoa ja Kaija-Leena Sinkkoa, jotka kannustivat ja ohjeistivat minua aloittaessani tämän kirjan työstämisen. Erityisen kiitollinen olen Sari Kauppiselle ja Anne-Mari Raassinalle STM:ssa, Anneli Miettiselle ja Osmo Kontulalle Väestöliitossa, Satu Kapiaiselle, Ismo Linnosmaalle ja Pasi Moilaselle THL:ssa, Kaisa-Mari Okkoselle Tilastokeskuksessa, Ismo Riskulle ja Jukka Appelqvistille EKT:ssa, Marina Sirviölle Kevassa sekä Reijo Vanteelle TELA:ssa avustaan ja ohjeistaan kootessani tämän kirjan tilastoja ja kaavioita.

Matkan varrella olen keskustellut ja saanut ideoita Timo Aronkydöltä, Virpi Dufvalta, Markku J. Jääskeläiseltä, Tiina Haapaniemeltä, Anita Kekkiseltä, Sirkka-Liisa Kivelältä, Anna-Liisa Korhoselta, Kirsi Leinoselta, Nina Linjalta, Matti Lyytikäiseltä, Anja Norolta, Marjatta Pesoselta, Merja Purhoselta, Kari Puroilta, Tarja Pursiaiselta, Olli Pusalta, Jukka Rantalalta, Hanna Romulta, Liisa Sihvolta, Piia Sneckiltä, Vappu Taipaleelta, Pauliina Takalalta, Tarja Talqvistilta, Marja Tuomelta, Maarit Vanhalalta, Erkki Vauramolta ja Seija Viljamaalta. Aila Oikarinen ja

Svetlana Poroeva ovat tukeneet arvokkaalla tavalla työni etenemistä. Vastuu lopputuloksesta on kuitenkin täysin kirjoittajan. Kiitän myös Suomen Tietokirjailijat ry:tä saamastani apurahasta tämän teoksen työstämiseksi.

Olen aiemmin kansanedustajana ollut tekemässä päätöksiä eläkkeistä ja ikäihmisiä koskevista asioista. Olen myös jättänyt koko joukon eduskunta-aloitteita näistä aiheista. Kun katson taaksepäin, on pakko myöntää, että vähäisellä tiedolla ja liian pitkälti asiantuntijoihin luottaen on asiat ratkaistu. En kiistä alan asiantuntijoiden ammattitaitoa ja poliittisten päätöksentekijöiden vastuullisuutta, mutta sama kysymys eri näkökulmasta näyttää kovin erilaiselta. Faktat ovat faktoja, mutta niiden tulkinnassa on politiikka mukana.

Tällä kirjalla haluan sekä lisätä tietojamme että antaa tilan Elli Eläkeläisen näkökulmalle. Se toivottavasti toimii tulevan päätöksenteon tukena. Meillä on varaa oikaista sekä taitettu indeksi että ikäihmisten taitettu itse-tunto, jos niin haluamme.

Vantaalla 19.12.2014

Kimmo Kiljunen

Saatteeksi toiseen painokseen

Kirjan ensimmäinen painos myytiin loppuun muutamassa kuukaudessa. Uutta painosta kaivattiin, mutta sitä ei voitu tehdä pikapikaa. Välissä olivat eduskuntavaalit. Niiden jälkeen Suomi on poliittisesti uudessa tilanteessa. Jatkossa eläkeläisten taitettua itsetuntoa koetellaan entistä tuimemmin. Ensi kertaa ikääntyneiden kaltoin kohtelu ja epäreilisuus on kirjattu suoraan hallitusohjelmaan. Sipilän hallituksella on 12 kohdan lista, jolla kurittaa eläkeläisiä.

Hallitusohjelma toteaa Suomen vahvuuksiksi ratkaisukeskeisyyden, kyvykkyyden uudistua ja tehdä vaikeita ratkaisuja. Heikkouksia on muutosvastarinta, jäykät rakenteet ja johtajuuden puute. Rohkeutta rakenteellisiin uudistuksiin kaivataan, tosin hallitusohjelmassa ne ovat lähinnä ikäihmisiä, lapsiperheitä ja työttömiä koskevia säästöpäätöksiä ja markkinaehtoisuuden lisäämistä.

Miksi rakenneuudistuksilla tarkoitetaan aina julkisten palvelujen heikennyksiä ja säästötoimia? Miksi ne yhtä hyvin eivät voisi suosia heikkoja ja lisätä oikeudenmukaisuutta? Hallitusohjelma kirjaa 12 kohdan leikkauslistan ikäihmisten kiusaksi, mutta tämän kirjan loppuluvussa esitän 12 kohdan uudistuslistan, jolla parantaa eläkeläisten elinoloja. Eikä kyse ole kevyistä lupauksista menojen lisäämiseksi hyviin tarkoituksiin. Kyse on laadullisista rakenneuudistuksista, joilla vahvistaa oikeudenmukaisuutta ja ikääntyneiden hyvinvointia.

Sitä paitsi voimavarat, joilla maksaa eläkkeitä paisuvat vuosi vuodelta yhä uskomattomampiin mittasuhteisiin.

siin. Kirjan uutta painosta tehdessäni sain viimeiset tilastotiedot eläkerahastoihin kartutetuista varoista. Ne olivat kesäkuussa 2015 kohonneet 183 miljardiin euroon. Kun tein kirjan ensimmäistä painosta, oli rahastoissa 162 miljardia euroa vuoden 2013 lopussa.

Valtakunta elää ankeita aikoja, säästömantra on päällä ja julkisen talouden kestävyysvajeesta huokaillaan. Samanaikaisesti ovat eläkevarat lisääntyneet puolessatoista vuodessa käsittämättömät 20 miljardia euroa. Suuruusluokaltaan se on lähes yhtä paljon kuin puolet valtion budjetista. Eläkerahat on siirretty valtaosin ulkomaisiin pörssiin kasvamaan passiivisesti korkoa. Siellä rahat eivät hyödytä suomalaista talouskasvua ja työllisyyttä. Ja yhä vain aiotaan eläkkeistä tinkiä, vaikka eläkekorotukset olisivat tehokkainta mahdollista elvytyspolitiikkaa. Ei voi kuin hämmästellä julkisen keskustelun vähäisyyttä epäsuhdasta, joka vallitsee eläketasojen laskun ja eläkkeisiin varatun valtaisan pääomakeskittymän välillä.

Jos joku uskaltautuu kiistämään vakiintuneen totuuden eläkepolitiikastamme, hänet leimataan asioista tietämättömäksi populistiksi, häiriköksi tai teeskentelijäksi – tai mikä pahinta, asiasta vaietaan. Mistä ei puhuta, siitä ei tiedetä, eikä sitä ole.

Tuntuu siltä, että Suomessa ei voida käydä vakavaa ja perusteltua keskustelua valtakunnan jättimäisimmästä pääomakeskittymästä ja sen käytöstä. Ne, jotka ovat taloudellisen vallan ytimessä, eivät ainoastaan kontrolloi rahaa, vaan myös kollektiivisen tajuntamme, sen mitä me ajattelemme. Eläkepolitiikasta puhuttaessa on vain yksi mantra: eläkemenoja on hillittävä ja eläkerahastoja kas-

vatettava. Tämä on vallitseva totuus, ja muun väittäminen on asiantuntemattomuutta tai harhaanjohtamista.

Tätä kirjaa kirjoittaessani olen useamman kerran pohjennut, että eläke rahastojen kasvattamisesta ja taitetusta indeksistä vallitseva virallinen totuus on kuin tarina keisarin uusista vaatteista. Tarvitaan ilmeisesti pikkulapsi kertomaan, että eläkeasiantuntijoiden ja vallankäyttäjien ihailusta huolimatta eläkepolitiikkamme upean kuosin ja tyylikkaiden laskosten sijasta keisarillamme ei ole vaatteita lainkaan.

Jos haluamme muutosta, meidän on ensimmäiseksi ymmärrettävä. Tämä kirja on yritys kertoa vaihtoehtoisista pukimista, joita niitäkin on.

Uusittua toista painosta tehdessäni olen saanut runsaasti korjaus- ja täydennysehdotuksia, joista haluan kiittää erityisesti Eeva Kainulaista, Timo Kokkoa, Ismo Riskua, Tarmo Pukkilaa ja Johanna Valtaa. Taulukot ja kaaviot on ajankohtaistettu, mistä kiitän Jukka Appelqvistiä, Sari Kauppista, Kaisa-Mari Okkosta ja Reijo Vannetta. Vastuu lopputuloksesta on kuitenkin kokonaan kirjoittajan.

Luumäellä 10.9.2015

Kimmo Kiljunen

1

Seniorikansalaisen toiveet ja pelot

”Jos haluat elää pitkään, niin vanhenet” – kuuluu vakio-tervehdys syntymäpäivillä. Me onnittelemme toisiamme siitä, että elinvuotia on karttunut. Samanaikaisesti monet haluavat peittää ikänsä, ja tapoihin kuuluu, että naisen ikää ei edes kysytä. Muori on aina kolmenkymmenenyhdeksän.

Miksi näin? Miksi ikääntyminen koetaan ongelmaksi? Miksi kokemukselle ja iän myötä karttuvalle suhteellisuudentajulle ja elämänviisaudelle ei anneta sille kuuluvaa arvoa. Miksi nuoruuden äänekäs ehdottomuus olisi arvokkaampaa kuin vanhuuden hiljainen viisaus? Miksi ylipäättään on vaikea käyttää termiä vanhus tai vanhusväestö?

Ikääntyneet itsekin vierastavat ’vanhus’-leimaa. Mieluummin puhutaan ikäihmisistä tai vauhdikkaammin senioreista. Sosioekonomiselta asemaltaan viitataan elä-

keläisiin tai sitten on alettu puhua kolmannesta iästä. Se sijoittuu työelämän ja varsinaisen vanhuuden, mitä se sitten tarkoittaakin, väliin.

Iän myötä saa leiman otsaansa. Käytämme termejä 'passiiviväestö' ja 'huoltosuhteen heikkeneminen'. Peräänkuulutamme sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta eläkkeistä päätettäessä. Päivittelemme lisääntyvän vanhusväestön aiheuttamaa kuormaa julkisissa menoissa ja kohtuuttomasti kasvavia terveydenhuollon kustannuksia.

Ikääntymisen myötä ihmisen toimintakyky heikkenee, mutta se ei ole sairaus. Tästä huolimatta vanhusten hoito sisällytetään terveydenhuoltotilastoihin, toisin kuin äitiysneuvolat.

Toisaalta keskimääräinen elinikämme pitenee. Puolesa vuosisadassa suomalaisille on tullut tilastollista elinaikaa lisää 23 vuotta. Meillä on yhä iäkkäämpiä ihmisiä, joiden kunto ja toimintakyky vastaavat hyvin nuorempien kuntoisuutta. Eläkkeelle pääsemisen sijasta moni kokee joutuvansa eläkkeelle.

Ikäihmisten itsetuntoa koetellaan. Nuoruutta ihannoidaan nyky-yhteiskunnassa liiaksi. Tätä mieltä on 75 % ikäihmisistä. Se näkyy Eläkeläisliittojen etujärjestön, EETU:n teettämässä tutkimuksessa *Huomisen kynnyksellä 2013*. Se on kyselytutkimus 55–79-vuotiaiden tulevaisuudennäkymistä.

Kyseinen tutkimus osoittaa, että ikäihmiset ovat tyytyväisempiä elämäänsä kuin väestö keskimäärin. Valtaosa (84 %) ikääntyvistä kokee olevansa enemmän tai vähemmän tyytyväinen omaan elämäntilanteeseensa. Kyse

Kohukirjan toinen, uudistettu laitos

Viimeisen parin vuosikymmenen aikana eläkeläisten etuuksia on heikennetty enemmän kuin minkään toisen väestöryhmän koko Suomen historiassa. Sen seurauksena eläkeläisten tulotaso iän myötä laskee ja köyhyysriski kärjistyy enemmän kuin missään toisessa Länsi-Euroopan maassa. Samaan aikaan eläkerahastot ovat kasvaneet ennätysellisen suuriksi, niin että niihin kertyvästä rahamäärästä on muodostunut maamme muhkein pääomakeskittymä.

Eläkeläisten taitettu itsetunto haastaa nykyisen eläkepolitiikan. Kimmo Kiljunen peräänkuuluttaa julkista keskustelua epäsuhdasta, joka vallitsee eläketasojen laskun ja eläkkeisiin varatun valtaisan pääomakeskittymän välillä.

Kirjan johtopäätös on selvä. Suomessa on varaa oikaista sekä taitettu indeksi että eläkeläisten taitettu itsetunto, jos niin haluamme.

VTT Kimmo Kiljunen (s. 1951) on suomalainen poliitikko ja tietokirjailija. Hän on toiminut mm. kansanedustajana, Vantaan kaupunginvaltuuston jäsenenä ja puheenjohtajana. Hän on vuosien varrella puhunut paljon ikäihmisten asemasta Suomessa, ja kansanedustajana ollessaan hän teki useita vanhusten aseman parantamiseen liittyneitä lakialoitteita.

ISBN 978-952-312-247-5

9 789523 122475

17.3; 30

minerva

Kansi Taittopalvelu Yliveto Oy
www.minervakustannus.fi